

Hermaküla õpetaja, Irdi õpilane

Evald Hermaküla ja Kaarel Irdi kirjavahetus

Tiina Saluvere

Evald Hermaküla (1941–2000) on Kaarel Irdi (1909–1986) nimetanud mitmel pool oma ainsaks või peamiseks õpetajaks. Sama mõte leidub ka siin publitseeritavates kirjades: „Oleks tegelikult hädasti vaja Teiega paar sõna tõsist juttu poliitikast ja kunstist rääkida, sest nii ja teisiti olete Te mu ainuke õpetaja (ülikoolis polnud ühtegi käepärast, teistest kohtadest rääkimata).”¹

Hermaküla astus aastal 1960 Tartu Ülikooli geoloogiat õppima, aasta hiljem aga Vanemuise juures avatud Eesti NSV Teatriühingu stuudiosse, ehk nagu seda teatringkondades tuntakse – Irdi esimesse stuudiosse. Nii ülikooli kui ka stuudio lõpetas Hermaküla 1965. aastal. Stuudio ei andnud lõpetajaile garantiid, et neist saavad tulevikus näitlejad või et neile teatris tööd leidub. Seetõttu oli Irdil rangeks põhimõtteks, et kõik stuudio õpilased peavad lisaks stuudiole veel kas õppima või töötama. Ja kui õppetöö ülikoolis vm. stuudio pärast kannatas või õpingud pooleli jäid, tuli stuudiost lahkuda. Nii püüdsid kõik, kes stuudios käia tahtsid, ka oma teise (või õigupoolest küll peamise) eriala õppetöös edukad olla, omandades nõnda kokkuvõttes kaks eriala.

Olgugi et Ird kellelegi eelnevaid teatritöö-lubadusi ei jaganud, said ometi nii mõnestki stuudio lõpetajast päris-vanemuislased. Üks selliseid oli ka Evald Hermaküla, kes hakkas Vanemuise lavastustes kaasa tegema juba stuudio ajal. Ta esimene roll kutselises teatris oli Romain Rolland'i draamas „14. juuli” Epp Kaidu lavastuses 1962. aastal. Juba sama aasta lõpul sai temast Vanemuise koosseisuline näitleja, esialgu küll poole kohaga.

Kaarel Irdile oli oma stuudio loomine oluline mitmes mõttes. Oluliseks põhjuseks oli vajadus

noorte näitlejate järele, soov kindlustada Vanemuise draamatrupile järelkasv. Kuid võib oletada, et üheks ajendiks võis olla ka teada-tuntud suur vastasseis ja rivaliteet Voldemar Pansoga, mis ei lubanud kahel kangel milleski teineteisele alla jääda: kui Panso asutas 1957. aastal Lavakunstkateedri, siis kolme aasta pärast oli Irdilgi oma teatrikool, kus oma teadmisi-kogemusi jagada ja oma näo järgi teatril järeldasv vormida. Kuid erinevalt Panso-koolist ei andnud Irdi stuudio lõpetajaile kõrghariduse diplomit.

„Kuidas Vana Hirmus ka üle Moskva asju ei ajanud, kõrgharidusega seda ei võrdsustatud. See oli see Panso ja Irdi igavese vastuseisu aeg,” meenutab 1968. aastal stuudio lõpetanud ja Hermaküla „Tuhkatriinumängus” kaasa teinud Ave Alavainu.² Stuudio kasvandikest tuli Eesti teatril oluline täiendus paljude huvitavate lavanimest näol. Ird ise pole tahtnud oma õpilastest kedagi teiste eelistada, kuid distantsilt vaadates võib öelda, et kui Hermaküla nimetas Irdi oma ainsaks õpetajaks, siis võib Hermakülat omakorda nimetada Irdi parimaks õpilaseks. Parimatele õpilastele ongi ju teatavasti omane mitte õpetaja jälgendamine, vaid neist erinemine.

Avaldatavad kirjad pärinevad Irdi fondist EKLA-s. Irdi ja Hermaküla kirjavahetus ei ole täiuslik kiri-vastus-korrespondents, seetõttu ei ole nende kirju siin paigutatud ka vaheldumisi, vaid on toodud kõigepealt ära Irdi kirjad Hermaküla ja seejärel Hermaküla kirjad Irdile. Siiski pärineb enamik neist ühest üsna lühikesest ajavahemikust, kajastades aastaid, mil sai alguse nähtus, mida tuntakse teatriuunduse nime all. Soov teha teistsugust, senisest erinevat teatrit on selgelt nähtav ka Hermaküla sõjaväest saadetud kirjades, samuti nagu Irdi kirjades on nähtav

¹ Kiri 28.05.[1967].

² A. Alavainu. Kuidas minust näitlejat ei saanudki... – Oma Saar, 27.03.2007.

tema toetav hoiak noorte otsingute suhtes.

Teatriuudenduse esimese laine lavastusteks olid Toominga ja Hermaküla ühislavastus „Ühte laulu tahaks laulda...” (nn. Suitsu-õhtu Tallinnas Kirjanike Majas), Hermaküla lavastus „Tuhkatriinumäng” (Paul-Eerik Rummo näidend) ja Toominga lavastus „Laseb käele suud anda” (August Kitzbergi näidendi „Enne kukke ja koitu” ainetel) Vanemuises – kõik aastal 1969. Sellest ajast alates tekkis omamoodi ühendmõiste – Toominga ja Hermaküla teater –, olgugi et tegemist oli üsna erinevate lavastajaisiksustega, olid uuenduspüüdlused ja vastandumine senisele harjumuslikule teatrilaadile sedavõrd silmatorikavad, kohati ehk šokeerivadki. Õnneks jätkus Irdil tarkust noori vihaseid mehi toetada.

Hermaküla on meenutanud, kuidas Ird rõõmustas, kui 1960. aastate lõpu noor režii-põlvkond oma esimeste lavastustega vaatajate ette jõudis: „„Kurat, mina kartsin, et pärast meie põlvkonda ei tulegi enam kedagi. [– – –] Ühtegi lavastajat, kes natuke huvitavam oleks. Oh jumal tänatud: näe, nüüd on.” Mida ta sellega täpselt mõtles, ma ei tea. Aga see oli tõsine, siiras rõõm. Rõõm annetest. Ja siis ta neid muidugi hoidis ja kaitses ka.”³

Erinevalt Hermakülalt oli Jaan Tooming Voldemar Panso õpilane. Et ta tuli Panso juurest Noorsooteatrist Irdi juurde Vanemuisesse, võib seda pidada omamoodi võiduks Irdi jaoks. Meenutagem, et vaid mõni aasta varem, aastal 1964, leidis aset Irdi-aegse Vanemuise suurim kriis, mille käivitas Panso-kooli esimese lennu üks andekamaid lõpetajaid Jaan Saul. Noor näitleja, kes oli tulnud Vanemuisesse tööle ja saanud seal mängida mitmeid kandvaid rolle, tõstis mässu Irdi töömeetodi vastu. Selle tulemusel tekkis teatris kaks leeri ning lõpuks oli töömeeleolu sedavõrd häiritud, et proovid jäid ära, uuslavastuste plaan jäi täitmata – peeti vaid lõputuid koosolekuid.⁴ Kuigi Ird esitas lahkumisavalduse, veendi teda siiski Vanemuise juhi kohal jätkama. Kindlasti oli see Irdile kibe õppetund, mis sundis teda ilmselt ka oma hoiakutes ja suhtumistes teatud korrektiive tegema. Nii on omamoodi paradoksaalne, et ehk just 1964. aasta kriis aitas kaasa sellele, et Irdist

sai mõni aasta hiljem teatriuudenduse patroon. Et Saul oli Panso õpilane, siis näib Sauli mäss olevat üks olulisemaid põhjuseid Irdi ja Panso suhete jahenemisel, nende teada-tuntud suure ja elupõlise konflikti tekkimisel. Ja kui siis Panso teine andekas õpilane Jaan Tooming oma õpetaja juurest Irdi juurde tuli, andis see Irdile suurepärase revanšivõimaluse.

Teatrijuht Irdi panus noore režii-põlvkonna toetajana on vaieldamatu. Kui Jaan Toominga esimene lavastus „Laseb käele suud anda” 1969. aastal publiku ette jõudis, sai sellele osaks hävitav kriitika Boris Tuchi sulest. Seepeale kutsus Ird lavastust vaatama grupi Leningradi Teatri-, Muusika- ja Kinoinstituudi õppejõude ja aspirante, kes panid kirja oma hinnangud lavastusele, mis olid läbivalt positiivsed ja ühtlasi ironiseerisid Tuchi retsensiooni kui asjatundmatu üle.⁵ Võib üsna tõsiselt kahelda, kas ilma Irdi abita oleks vaatajate ette jõudnud Paul-Eerik Rummo „Tuhkatriinumäng” Hermaküla lavastuses, samuti mitmed teisedki noorte lavastajate tööd. Korduvalt kaitses Ird „poisse”, nagu tal oli kombeks Toomingat, Hermaküla jt. nende mõttekaaslasti nimetada, nii ametlikes kirjades partei ja võimu esindajale kui ka isiklikumat laadi pöördumistes.⁶

Mõistagi võis mõnikord kannatus katkeda ja alati ei suutnud ehk teatrijuht, kelle ülesannete hulka jäi paratamatult ka kohustuslike tähtpäevalavastuste ettevalmistamine, noorte naiivsest idealismist vaimustuda. Nii võis talle tusesematel päevadel tunduda, et poisid tahavad „kombainist jalgratast teha”, vaevaga ülesehitatud otsinguõhinah löhkuda ja lammutada.⁷

Hermaküla kirjad Irdile panevad mõtlema veel ühele paradoksile: Irdi mantlipärija-probleemile, millega vaatamata Vanemuise tugevale järelekasvule vananev teatrijuht oma eluõhtul silmitsi seisis. Miks poisid lahkusid? Miks ei saanud Hermakülalt või Toomingast Irdi töö jätkajat? Mõne vihje leiame ka siinsetest kirjadest. Programmisena mõjub Hermaküla kiri aastast 1969, kus pakutakse Irdile tuge ja abi Vanemuise juhtimisel. Pole teada, kuidas Ird sellele kirjale reageeris, kuid ilmselt tundus talle sel hetkel olevat veel liiga vara mantlipärijale ja ohjade käest and-

³ L. Vellerand. Paradoksaalne Ird. Evald Hermakülaga Kaarel Irdist 16. septembril 1998. – Teatrielu '99. Eesti Teatriliit, Tallinn, 2001, lk. 392.

⁴ Vanemuise koosolekute protokolle. – EKLA, f. 307, m. 195: 3.

⁵ Leningradi Teatri-, Muusika- ja Kinoinstituut. Kirjad-retsensioonid Jaan Toominga lavastuse „Laseb käele suud anda” kohta, 1970 – EKLA, f. 307, m. 207: 5.

⁶ Vt. nt. Kaarel Irdi kirjad Olaf Utile – EKLA, f. 307, m. 7: 1.

⁷ Vt. Karin Kase kirjad Kaarel Irdile – EKLA, f. 307, m. 14: 12.

Kaarel Irdi 70. sünnipäev 1979. aastal. Juubilari tervitab ühe juubelilavastuse, Juhan Peegli „Ma langesin esimesel sõjasuvel” trupp eesotsas Evald Hermakülaga. EKLA fk. B-196: 93

misele mõelda, juhtis ta ju Vanemuist pärast seda veel üle 15 aasta. Kas poisid väsisid ootamast?

Käesolev kirjavahetus annab aimu mõlema poole ootustest ja soovidest. Ja seni kuni kirjavahetus on kahepoolne, on need soovid üllatavalt hästi kooskõlas. Teatud dissonants tuleb sisse viimase Hermaküla kirjaga aastast 1978 – siin on senine sõbralik õpilase-õpetaja dialoog asendunud patustanud alluva ja ülemuse suhtega. Ja vaatamata sellele, et Irdi kirjalik reageering sellele kirjale puudub, saab pildi siiski kokku panna. Fakt on see, et Ird Hermaküla siiski ei vallandanud ja ta jätkas Vanemuises oma tööd nii lavastaja kui ka näitlejana, kuid teada on ka see, et 1978/1979. hooaja avamisel peetud teatrikülastajate konverentsil ei esinenud Ird Hermaküla suhtes enam kaitsva ja kõikeandestava isakujuna, vaid rääkis konverentsi publikule avameelselt oma lemmikõpilase „vägitegudest” Tammsaare juubelifestivalil. Ja tema tõlgenduses ei olnud peaosalise etendusele mitteilmumise põhjuseks sugugi mitte purunenud hambaprotees, vaid tema probleemid alkoholiga, mis selleks ajaks olid ilmselt väljunud juba kontrolli alt ja omandanud haiguse tunnused.

Siinsetest kirjadest on varem avaldatud katkendeid Luule Epneri, Mati Undi ja Vaino

Vahingu koostatud raamatus „Hermaküla” (Tartu, 2002), kus on mõningate kärbetega lugeja ette toodud kolm Hermaküla kirja Irdile. Järgnevalt avaldatavates kirjades ei ole tehtud kärpeid ega muudetud kirjaviisi, vaikimisi on parandatud vaid mõned ilmsed näpuvead. Hermaküla kirjad on enamasti dateerimata, s. t. dateeritud vaid kuupäeva ja kuuga, kuid aastaarvuta. Avaldamiseks ettevalmistamise käigus on püütud neid dateerida ja õigesse kronoloogilisse järjekorda paigutada. Lisatud daatumid on nurksulgudes.

Nii Irdi kui ka Hermaküla kohta võib öelda, et nendeta oleks Eesti teatrilugu hoopis teistsugune, märksa vaesem. Evald Hermaküla elu ja loomingu jäädvustamiseks on L. Epner, M. Unt ja V. Vahing koostanud põhjaliku kogumiku,⁸ äsja ilmus ka Jaak Villeri mahukas käsitus Kaarel Irdist,⁹ lisaks lühemad ülevaated, meenutused ja kitsamatele teemadele keskendunud kirjutised. Aeg-ajalt kerkib esile uusi mälestuskilde, lustakaid seiku, mis näitab, et mälestus neist ei ole kustunud. Mõlemast suurest teatrimehes on saanud legendid kultuuriloos.

Käesoleva aasta 27. augustil möödus Kaarel Irdi sünnist 100 aastat. Olgu isepäise ja paradoksaalse teatrimehes juubel ära märgitud tema mitte vähem isepäise õpilase kaudu.

⁸ L. Epner, M. Unt, V. Vahing (koost.). Hermaküla. Ilmamaa, Tartu, 2002.

⁹ J. Viller (koost.). Kandiline Kaarel Ird. Dokumente ja kommentaare. Eesti Teatriliit, Tallinn, 2009.

Kaarel Ird 1960. aastatel. EKLA fk. A-196:9

Kaarel Irdi kirjad Evald Hermakülale¹⁰

20. veebruar [196]7

Kulla seltsimees Hermaküla.

Kui Te mulle kõlistasite, olin ma nii looma kombel väsinud, et ma ei saanud midagi aru. Pealegi oli kuuldavus kohutavalt halb.

Sellepärast kirjutan nüüd, et saada asjasse suuremat selgust.

Muidugi võin ma Teid Tartusse kutsuda.¹¹ Ja ma teen seda kindlasti. Küsimus seisab ainult selles, millal ja mis nimel seda teha. Missugused on võimalused? Üks: kutsuda Teid „Valtoniana”¹² uuesti korraldamiseks nädalaks ajaks.

Teine: kutsuda Teid „Coriolanust”¹³ kaasa tegema, mis tähendaks, et Te peaksite siis ka Moskvasse saama tulla.¹⁴ See aga omakorda

tähendab kahte kutset. Kas Teie ülemused nii palju saavad Teid lubada, seda ma ei tea.

Kolmas võimalus: kutsuda Teid Joosepit mängima.¹⁵ Seda aga me enam märtsikuus ei jõua teha, s. t. ei jõua teha etendust, kuna aja sööb ära märtsi algul seminar,¹⁶ edasi aga Moskva sõidu ettevalmistus.

Millise neist kolmest variandist me valiksime, ei tahaks ma ilma Teieta veel otsustada.

Kui kirja kätte saate, vastake kohe kas kirjalikult või kutsuge mõnel ööl veel kõlistada. Olen kodus alates peale 23.00. 26., 27., 28. veebr. aga olen Moskvast.¹⁷

Tervitades

/Kaarel Ird/

Tartu, 15. jaan. 1968. a.

Kulla seltsimees Hermaküla.

Kadusite mul siit nii käbe-kähku käest ära, et ei jõudnudki lõpuni mõelda ega lõpuni rääkida.

Kõigepealt rõhutan veel kord – et mulle väga meeldiks, kui Te midagi siin lavastaksite.¹⁸ Teie

¹⁰ EKLA, f. 307, m. 2: 6, ¾ l. 20. veebr. 1967 – 22. veebr. 1968, masinakiri, kontseptid.

¹¹ Evald Hermaküla oli 1966. aasta detsembrist kuni 1967. aasta detsembrini sõjaväes aega teenimas.

¹² „Lugusid argielust ehk Valtoniana” (Paul-Eerik Rummo montaaž Arvo Valtoni novellidest), mis esietendus Vanemuises 12. märtsil 1966, oli Evald Hermaküla esimene lavastus.

¹³ Shakespeare'i „Coriolanuse” lavastas Kaarel Ird 1964. aastal, Hermaküla mängis Junius Brutust.

¹⁴ Vanemuise külalisetendused Moskvast Kremli Teatris toimusid 05.–09.04.1967.

¹⁵ J. Rainise „Joosep ja tema vennad” (Epp Kaidu lavastus, 1966), kus Hermaküla mängis nimirolli.

¹⁶ Alates 1966. aastast toimus Vanemuises sageli üleliidulisi seminare ja konverentse, formaalseks korraldajaks enamasti VTO (Ülevenemaaline Teatriühing). 1967. a. leidis aset GITIS-e rahvaste teatri kateedri juubelisesisioon, üleliiduline teatritöötajate seminar, VTO muusikateatrite kabineti operetirežissööride laboratoorium (Ansimovi operetilaboratoorium) jm.

¹⁷ Ilmselt Vanemuise külalisetenduste ettevalmistamisega seoses.

¹⁸ 1968. aastal, vaatamata plaanidele, Vanemuises siiski ükski Hermaküla lavastus esietenduseni ei jõudnud.

poolt ette pandud aeg märtsi algus sobib, muidugi tin[g]imisi, sest 15. mär[t]sist alustab sm. Kaidu „Saalemi nõidade”¹⁹ lavastusega, kus on kinni peaaegu kogu trupp, eriti tema vanem ja juriidiliselt kandvam osa.

Kui selleks lavastuseks oleks Teie oma näidend,²⁰ siis sobiks asi koosseisuliselt suurepäraselt. Praegu aga ma natuke kõhklen Teie näidendi puhul. Ja mis osas?

Esiteks sellepärast, et ma kardan, kas see näidend sel kujul üldse saab ettekandeloat, kusjuures ma kardan Kultuuriministeeriumi retsensente rohkem kui Glavlitti, kuna Kultuuriministeeriumi retsensendid saavad praegusel kujul näidendile kallale minna tema teatavate kirjanduslike puuduste tõttu. Neid puudusi näen muidugi ka mina. Kuid nad mind eriti ei kohutaks, kui see lavastus valmiks n.-ö. stuudiokorras, millisel juhul ka kõige halvem variant, s. t. et teos osutub lavastamisel ikkagi nõrgaks, et oleks mingi eriline katastroof.

Praegu aga peaksite siiski mõtlema, kas maksab riskeerida Teil oma ajaga, omamata mingit garantiid, kas tükk ikkagi lavale üldse pääseb.

Mina isiklikult, väga aus olles, soovitsin Teid seda tükki natuke aega lasta ladestuda ja siis mõne kuu pärast uuesti peale seda, kui esimene loomisepalavik on üle läinud, teda veel kord läbi töötada.

Peale selle ma soovitan Teil seda veel kindlasti lugeda anda oma Tallinna sõpradele Valtonile, Vetemaale, Paul-Eerikule ja kuulata ka nende nõu ja arvamine ära.

Lõpuks. Nagu paistab mulle, on Paul Eeriku näidend valmis.²¹ Mul oleks väga hea meel, kui Teie selle lavastaksite. Aga millal Te seda siis teeksite? Kas ei juhtu nõnda, et Paul-Eeriku näidend võib meie teatrile kaduma minna, mis oleks minu arvates kurb.

Võibolla on nüüd õigem lavastada Paul-Eerikut, töötada oma näidendi kallal suvel edasi ja lavastada see alles sügisel?

Kaaluge seda asja!

Lõpuks. Kui Te kindlasti oma asja tahate nüüd teha, andke ta Levini²² kätte, sest sellest mehest on leib kõige rohkem, kas me saame seda näidendit teha või mitte.

Tervitades

/Kaarel Ird/

22. jaanuar [196]8

Kulla sm. H e r m a k ü l a

Seoses sellega, et meie kavatsime 5-päevase tööädala küsimust „Vanemuises” lahendada suvepuhkuse pikendamise, koostasime me praegu I poolaasta uuslavastuste väljalaskmise graafiku. Kuna ma Teie jutust nii aru sain, et Te veebruaris meil midagi teha ei saa, siis on meil Teile võimalik praegu pakkuda kaks tähtaega – 14. aprill vanas majas või 12. mai vanas majas.²³

Kuidas Te selle peale vaataksite?

¹⁹ A. Milleri „Saalemi nõiad” esietendus Epp Kaidu lavastuses 6. aprillil 1969.

²⁰ Hermaküla näidendi kirjutamisest on juttu lisaks Irdi kirjadele ka Hermaküla tolle perioodi kirjades oma naisele Riina Hermakülale (vt. rmt. „Evaldi armastus. Kirjad”, koost. T. Tepandi. Tänapäev, Tallinn, 2005), lavale pole see siiski jõudnud. Luule Epneri andmetel ei ole see ilmselt ka säilinud (vt. rmt. Hermaküla. Ilmamaa, Tartu, 2002, lk. 34).

²¹ Ird peab silmas Paul-Eerik Rummo näidendit „Tuhkatriinumäng”, mille Hermaküla lavastas Vanemuises 1968. aasta kevadel, kuid enne esietendust peatas tollane ENSV kultuuriminister Albert Laus oma käskkirjaga lavastuse proovid, juba välja kuulutatud esietendus jäi ära. Toimusid tudengite protestiaktisioonid. Esietendus toimus 19.02.1969.

²² Sergei Levin (1913–1975), teatriloolane ja -kriitik, aastast 1964 ENSV Kultuuriministeeriumi Kunstide Valitsuse juhataja asetäitja ja repertuaarikolleegiumi peatoimetaja.

²³ Nagu teada, võttis Hermaküla Irdi pakkumise vastu, asudes lavastama „Tuhkatriinumängu”, mis tsensuuri-takistuste tõttu paraku sel hooajal küll veel publiku ette ei jõudnud.

Teiseks. Kui osutub võimalikuks ja Te siiski tahate oma näidendit lavastada n.-õ. stuudio korras, siis ma tean juba, keda Te koosseisu tahate võtta. Juhul aga, kui Te lavastate Paul-Eerik Rummo näidendi, mida ma üldse lugenud pole, siis oleks mul väga hea meel, kui Te teeksite mulle orienteerivalt teatavaks, missuguseid näitlejaid ja kui palju Teil selleks vaja läheb.

Kolmandaks. Meie soov oleks, et Teie lavastust teeks keegi külaliskunstnik. Omalt poolt soovitasime kedagi noort kunstnikku Tarvast Tallinnast.²⁴ Ma usun, et Teil selle vastu midagi ei ole, kuna Tallinna kunstnikuga oleks Teil lavastuse ettevalmistamine mõneti isegi mugavam.

Ootan Teie vastust.

Tervitades

/Kaarel Ird/

Evald Hermaküla kirjad Kaarel Irdile²⁵

Lugupeetud seltsimees Ird.

Sain alles täna Teie kirja kätte (see oli adresseeritud polkovnikule, kes teda tänaseni oma käes hoidis). Üldiselt tuli välja üks suur segadus. Polkovnik ja teised ülemused lugesid kirja läbi ja said asjast aru nii, et Teie olete keegi „Vanemuise” teatri ametnik, kes aitab mul paariks päevaks vene sõjaväest plagama panna. Pealeselle pandi mulle muidugi mõista süüks sõjasaladuste reetmist (ei tohi teatada väeosa asukohta, jne, jne.) ja muud sellesarnast. Kõik kokku anekdoodilõhnaline lugu telefoni kasulikkusest.

Kaarel Ird esinemas GITIS-e NSVL teatri ajaloo kateedri doktorantuuri seminaril Tartus. EKLA fk. B-196: 38

²⁴ „Tuhkatriinumängu” kunstnikuks oli siiski Liina Pihlak.

²⁵ EKLA, f. 307, m. 12: 34, 8/29 l., 31. dets. 1966 [p.o. 1967] + d.-ta, osal. käsitsi, osal. masinak.

Tänan ja tervitan ja soovin Moskvast palju edu.²⁶ Pealeselle oleks ammu aeg Teile Liidu rahvakunstniku nimetus anda. Vast nüüd siis taipavad.²⁷

Veelkord kõike head.

Hermaküla
7. märtsil [1967].
Sovetskis.

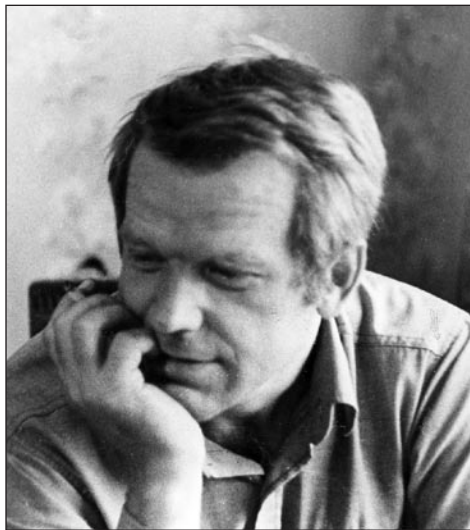
Lugupeetud Kaarel Ird!

Ma vabandan, et ma nii väga hilja Teile kirjale vastan. Nagu Te isegi võite arvata, ei käi minu ajaarvestus tundides või äärmisel juhul päevades nagu normaalsetel (või ebanormaalsetel?) inimestel, vaid sellejärgi, kunas Vene kroonu maad mõõdetud saavad. Seetõttu on mu ajamõõdud väga segased ja esialgu veel lootusetult unised ja uimased.

Olen selleks puhuks, kui ma kodumaile pääsen, nii suure hunniku plaane endale välja mõelnud, et nad on jõudnud juba üsna segamini minna. Igatahes oleksin ma väga õnnelik, kui ma saaksin kohe pärast tagasijõudmist (seega – usume ja loodame, kui jumal ja hungveibingid²⁸ ja imperialistid ja suur aastapäev²⁹ vähegi elu ja tervist annavad – seega kuskil jaanuaris–veebruaries) „Vanemuise” teatris ühe lavastuse valmis teha (või ära solkida – eks seda ole ükskord pärastpoole näha). Variante on mul selleks puhuks jällegi lõpmatu hulk. Kui mitte rääkida näiteks Ionescost, Beckettist, Mrożekist või kellestki veel hullemast, siis jääb üle veel niisugune tuntud ja tuttav dramaturg nagu Arvo Valton. Kas minu või Teile pikkade palvete ja tagantsudimise peale – või tont teab mille peale – on ta igatahes nüüd niikaugele viidud, et ta lubas poole teatriõhtu suuruse näidendi selleks ajaks valmis kirjutada (loomulikult ei jäta ma ühtegi juhust kasutamata, et teda veelgi tagant sudida). Härra Paul-Eerik ei ole veel vedu võtnud, aga ma ei ole veel sugugi lootust kaotanud. Kuskilt kohast peab ju paljukannatanud Eestimaal noori näitemängukirjutajaid välja ilmuma. Ma olen kindel, et Te olete selles samuti veendunud (et küll nad kuskilt ükskord ikka välja ilmuvad).

Suurest igavusest (või suurusehullustusest?) olen mina ise tõsiselt ametic sellega, et kirjutan igasuguseid sõnu ritta. Ise olen ma mõistagi surmkindel, et sellest lõppude-lõpuks näidend välja peab tulema. Kuna ta vähemasti praegu kujutab endast eklektilist sandilaket kõikidest kaasaegsetest dramaturgia vooludest ja suundadest ja keeristest, siis ainukene koht, kus ta veel lavale passib, on loomulikult „Vanemuine”. Seega, kui see võimalik peaks olema, siis palun ma Teilt jaanuaris–veebruaries „Vanemuise” lava, mõne rubla raha ja paar näitlejat. Autoritest julgen välja pakkuda

1. S. Beckett
2. E. Ionesco
3. S. Mrożek

Evald Hermaküla. EKLA fk. A-182: 2

²⁶ Mõeldud on Vanemuise külalisetendusi Moskvast, vt. viide 14.

²⁷ Hermaküla vihje pole lihtsalt suusoojaks öeldud, Nõukogude ajal oli üsna levinud praktika, et teatriinimestele anti mitmesuguseid aunimetusi, preemiaid jm. tunnustusi just tähtpäevade, festivalide ja oluliste esinemistega (mida Moskva kindlasti oli!) seoses. Nõukogude Liidu rahvakunstniku tiitli sai Ird siiski alles kolm aastat hiljem, 1970. aastal. Tollaste Moskva-gastrollidega võib aga kindlasti seostada NSV Liidu riiklikku preemiat, mille Ird sai sama aasta sügisel.

²⁸ Hungveipingid – sõjakas noorteliikumine Mao Zedongi toetuseks Hiina kultuurirevolutsiooni ajal 1960. aastate teisel poolel.

²⁹ Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäev.

4. L. Pirandello³⁰

5. A. Lunatšarski

6. A. Valton

7. E. Hermaküla.

(Ehk mõni neist ikka läbi läheb, ühiskonnaohtlikud on nad muidugi kõik.)

Lavastajaks pakun iseennast ja näitlejatest läheb vaja nii palju andekaid noori, kui Teil parajasti teatri kandis liikumas on. Kunstnikuks sobib näiteks sihukesed noored reaktioonäärid nagu Tõnis Vint või Jüri Arrak (asi on seda lootusrikkam, et nad Eesti Kunstiinstituudis teps mitte lavakujundust ei õppinud³¹).

Pealeselle oleksin ma muidugi õnnelik, kui ühe suure osa saaks ise ära mängida: Richard II – Hamlet – näiteks (ma ei tahagi nii palju, eks ole!).

See on minu üks plaan sassiläinud plaanipuntrast.

Mis teistesse puutub, siis olen ma endale pähe võtnud lavastajaks hakata ja ajan oma jonni ja joru edasi. Et mõni asi sobib teatrisse, mõni televisiooni, mõni kinosse ja mõni kuuldemänguks, siis ei taha ma rohkem ega vähem kui parajasti seda spetsiifikat rakendada, mida see või teine kirjatükk nõuab. Kuidas ma sellega hakkama saan, ma veel kuigi hästi ette ei kujuta, aga ei ole ka ette näha, et jonnist puudust tuleks. Et “Vanemuine” on tervel suurel kodumaal üks väga vähestest kohtadest, kus midagi tõsist teha saab, siis ei taha ma sugugi temaga sidemeid katkestada. Teiselt poolt – et ma tahan ekskursioone kinosse ja televisiooni teha, siis ei taha ma ennast ka päriselt ja jäädavalt Teie teatri külge siduda.³² Ma loodan ja usun, et me Teiega selle koha pealt kokkuleppele jõuame.

Oleks tegelikult hädasti vaja Teiega paar sõna tõsist juttu poliitikast ja kunstist rääkida, sest nii ja teisiti olete Te mu ainuke õpetaja (ülikoolis polnud ühtegi käepärast, teistest kohtadest rääkimata). Rääkimata sellest ka veel, et tõsist juttu pole ju õieti kellegagi rääkida, kui omavanused maha arvata.

Minu arusaamise järgi, räägivad vanemate põlvkondade arvukad esindajad kui mitte päris jama siis vähemasti üsna mööda.

(See kõik kokku on muidugi minu noorusehullustus ehk marunooruslus.)

Kui Teil juhtub olema kunagi aega ja viitsimist paar sõna kirjutada, siis oleks kangesti huvitav kuulda, mis õieti juhtus Efrosegaga.³³

Aadress on mul endine

r. COBERTCK

B/4 36550–B

Parimate tervitustega

Hermaküla

Palju kõike head palun andke edasi proua Kaidule.

28. mai [1967].

³⁰ Mainitud autorite teostest lavastas Hermaküla elu jooksul tegelikult üksnes S. Beckett'i „Krappi viimase lindi” 1976. aastal Vanemuises ja „Lõppmängu” 1996. aastal Draamateatris ning L. Pirandello „Heinrich IV” 1983. aastal Vanemuises.

³¹ Hermaküla vihjab nn. ametliku hariduse puudujääkidele ja ehk ka jäikusele, mille üle ka Ird sageli ironiseeris ning seejuures mõnikord ka liialdustesse langes, pidades hariduse vajadust loomingulistel aladel üsna teisejärguliseks.

³² Pärast sõjaväest vabanemist, aastast 1968 kuni aastani 1971 töötaski Hermaküla paralleelselt nii Vanemuises (algul näitlejana, 1969. aasta 1. märtsist lavastajana) kui ka Eesti Televisioonis.

³³ Kas peab Hermaküla siin silmas Anatoli Efrose lahkumist Moskva Leninliku Komsomoli nimelise teatri (Lenkomi) peanäitejuhi kohalt 1967. aastal ja järgnevat asumist Malaja Bronnaja teatri juhiks või mõnd muud seika kuulsa lavastaja biograafias, on raske öelda.

Väga lugupeetud Kaarel Ird.

Ilma igasuguse sissejuhatusega olen ma sunnitud teatama, et hr. Mrožeki „Tango” lavastamise idee ei vaimusta mind eriti. Tükist endast pole muidugi mõtet rääkida (minu jaoks on ta nende viie või kümne näitemängu hulgas, millel peale selle, et nad on hädavajalikud, on veel see mittepaha olemus, et nad on kadestamisväärselt vägevalt kirjutatud). Ma kardan nimelt, et ta pealehakkamiseks liiga hea tükk on. Kõige suurema hea meelega hakkaksin ma natuke väiksemalt peale (kombineeritud õhtu näiteks – „Ionesco” „Õpetaja” – Mrožeki paar novelli või mõni tema lühem ja vähem keeruline näitemäng – ja midagi veel sellest sordist). Minu jaoks (ja äkki on see tegelikult kah võib-olla nii) on uus (?) dramaturgia (= anti = absurdi = paradoksi = tont teab mille = Ionesco = Genet = Mrožeki = Beckett = jne.) põhimõtteliselt liiga uus meie paljukannatanud eesti teatrile ja tema parimatele poegadele ja tütardele. Ma julgen veel lisada (noorest peast ollakse ikka suurt tähtsust ja isekust täis), et meie teatri (st. eesti teatri) Brecht on tsutike Brechti poole ja mitte eriti rohkem.³⁴ Aga see uus (?) (või mis ta on) dramaturgia on vast ehk võib-olla Brechtist veel tükk maad edasi (või kõrvale?). Vat siis sellepärast ei oleks minu meelest mitte paha vähe väiksemalt-väiksemalt peale hakata. Või kuidas?

(Kuigi ma pole Mrožeki televisioonilavastusi³⁵ ega Panso teatri „Antigone’t”³⁶ näinud, ei kahtle ma nende vägevas kunstiväärtuses põrmugi.)

Veelkord, Mrožeki ja Ionesco ja Beckett'i lavastamiseks on meil kõige viimasem aeg kätte jõudnud,³⁷ küsimus on ainult selles, kuskohalt oleks targem peale hakata.

Nagu Te isegi võite arvata, ei ole mul oktoobris kojusaamise vastu eriti midagi. Vast on tõesti kavalam suuremaid (s. t. Riia) ülemusi tülitada. Eks ma selleks ajaks olen uues kohas, aga küll ma sellest aega viitmata teatan.

Egas minul mõistagi miskit uuemat ei ole. Kannatan pideva (kunstialasest kirjandusest) alatoitumuse all ja need on mu kõige suuremad mured ja hädad (seda enam, et aega annab üsnagi siit ja sealt näpata).³⁸

Palju kõige paremaid terviseid. Katsuge jumala pärast miskitmoodi välja puhata. Mängige jalgpalli või ma ei tea ka kuidas.

Sama palju terviseid (ja veel natuke) Teie abikaasale. Vabandan pika kirja pärast, veel lühema kirjutamiseks polnud aega.

Lugupidamisega

Evald Hermaküla

(ikka veel рядовой – oh issand küll).

28. juuli [1967].

³⁴ Nagu näha, on Hermaküla siin eelkäijate tegude suhtes üsna otsekoheselt kriitiline, vaatamata sellele, et seniste Brechti-lavastuste hulgas olid ka Irdi „Galilei elu” (1961) ja Kaidu „Kolmekrossiooper” (1964) Varemises.

³⁵ Sławomir Mrožeki „Strip-tease” läks eetrisse 29. mail 1967 ja „Ulgumerel” 29. juunil 1967, mõlemad Vello Rummo lavastuses (Luule Epneri andmed raamatust „Hermaküla”).

³⁶ Hermaküla peab silmas Mikk Mikiveri Draamateatris lavastatud J. Anouilh’ „Antigonet” (1967).

³⁷ Nõukogude Eestis olid need autorid siiski kui mitte just keelatud, siis igatahes mitte ka soovitud, nii et nende lavastamist püüti igati takistada. Mrožekit üritas juba 1967. aastal lavastada Mati Unt, kuid see „summutati eos”, nagu asjaosaline meenutab (EE, Areen 20.03.2003). Hiljem on Unt siiski mitmeid kordi Mrožeki teoseid lavale toonud, kuid see juhtus märksa hiljem („Tango” 1989 Noorsooteatris, „Portree” 1990 Soome Rahvusteateris, „Tango” 2002 Draamateatris, „Kaunis vaade” 2004 Rakvere Teatris). Beckett'i tõi Eesti teatrilavale esmakordselt Lembit Peterson („Godot’d oodates”, 1976), Ionesco lavastamiseni jõuti Eesti teatris aga alles 1980. aastate lõpul.

³⁸ Sama mure koos tungiva sooviga lugemisvara saata kordub läbivalt ka kirjades naisele. Et sõjaväes oldud aeg oli loomingulises mõttes nagunii kaotatud aeg, püüdis Hermaküla seda kompenseerida intensiivse enesetäiendamise ja lugemisega.

Väga lugupeetud Kaarel Ird.

Minu aadress:

Калининградская обл.

г. Советск

в/ч 28959-Ю

Soovin edu kõikideks eelseisvaiks operatsioonideks. Südamlikud tervitused Kaalepile. Ehk ta veel ootab jaanuari lõpuni.

Lugupidamisega

Hermaküla

[1967]

[HEAD UUT AASTAT] me soovime Teile ja Teie abikaasale ja Teie perele ja Teie kahele teatritele.³⁹

Riina ja Evald Hermaküla.

Sain kahjuks Teie telegrammi kahepäevase hiline misega (olin maal).

Minu loomingulised plaanid (või palved?) on järgmised.

A. „Joosepit“⁴⁰ olen valmis teha aitamise iga päev igal kellaajal.

B. Kui ma uue aasta esimestel päevadel ise Tartusse ei tule, siis ma saadan oma näidendi (ta on valmis, aga ümber löömata) postiga.

C. Heameelega tuleksin ma umbes 10.-ndast veebruarist pikemaks ajaks Tartusse lavastama kas Paul-Eerik Rummo „Tuhkatriinümängu“ (väga hea, väga moodne ja väga sünye näitemäng) või minu isi[k]likku näitemängu – kui see peaks sobima. Samal ajal olen valmis veel lavastama televisioonilavastuse⁴¹ (see asi on aga veel segane).

Helistan Teile uue aasta esimestel päevadel.

Kõike kõige paremat.

Väga head tervist (seda on meile kõigile hädasti vaja).

P. S. Teie teatritele on lubanud veel näitemängu Enn Vetemaa ja Arvo Valton⁴² (mõlemad peaksid varsti valmis saama). Olen vist suutnud neile selgeks teha, et ainuke koht, kus midagi lavastada saab, on „Vanemuine“.

Evald Hermaküla

31. detsembril 1966. [p.o 1967]

Teatriuudenduse algus. Hermaküla ja Toominga ühislavastus „Ühte laulu tahaks laulda...“, nn. Suitsu-õhtu Tallinnas Kirjanike Majas 1968. aastal. Pildil: Jaan Tooming, Raivo Trass, Lembit Ulfisak. EKLA fk. D-37:436

³⁹ Mõeldud on Vanemuise kaht maja. Uus maja avati 1967. aasta oktoobripühadeks.

⁴⁰ Vt. viide 15. Vihjest võib aimata, et Ird on kutsunud Hermaküla selle lavastuse juurde assistendiks.

⁴¹ Hermaküla lavastas Eesti Televisioonis 1968. aastal Murray Schigali „Masinakirjutajad“. Sama aasta 18. märtsil jõudis Hermaküla ja Reet Neimari koostöös ETV ekraanile ka saade „Teatrikuu repliigid“ – Panso ja Irdi dialoog, lavastatud nn. telesillana, kus Panso oli Tallinna stuudios ja Ird Tartus oma Vanemuise kabinetis.

⁴² Arvo Valtoni näidend „Süüdlased“ (1969) ei jõudnud siiski lavale.

Lugupeetud Kaarel Ird.

Hermaküla-poiss on siinpool.

On veidi üle kolme aasta mööda läinud sellest ajast, kui ma küllaltki alatult „Vanemuisest“ ära tulin. (Tegelikult küll kaks, sest üks kulus teatavasti riigikaitseks ära.) Teatrist lahkumisel (ja ka hiljem) ma kinnitasin korduvalt nii Teile kui Kaidule, et aasta kolme pärast olen ma tagasi. Nüüd on see aeg kätte jõudnud, mina tolknen edasi Eesti Televisioonis ja mõnesugune moraalne kohus tingibki käesoleva kirja Teile.

1. Põhjuseks, miks ma teatrist jalga lasin, ütlesin olevat huvi kino- ja televisioonitegemise vastu. Nii see ka tõesti oli. Ja on ka praegu. Kahjuks ei ole mul pisematki alust väita, et ma ühel või teisel alal oleksin midagi suutnud korda saata ja seega õigustanud enda kui Teie õpilase tegutsemist eesti TV-s ja kinos. Vabanduseks on muidugi nendel aladel valitsev mitte just eriti kunstisõbralik õhkkond. Minu ainuke võit on puht-isiklikku, puht-moraalset laadi. Ma nimelt tunnen end enam-vähem valmis olema telavastusi tegema ja peaaegu et vist ka kino. Täpsemalt – mul ei ole enam väga palju kino- või TV-tüki tegemisel tegutseda teise signaalsüsteemiga, võin tihtipeale üle minna esimesele. Seda ma loen võiduks. Seda ma loen ka Teilt saadud teatriõpetuse üheks kõige olulisemaks osaks: teatritegemine peab [olema] nii igapäevaselt, igahetkeliselt veres ja ajus tunnetatav (või juba mittetunnetatav, kui soovite) nagu hingamine, söömine jne.

Edasi. Ma olen endiselt veendunud, et vähemasti nii väiksel maal nagu Eestimaal, peab lavastaja olema suuteline lavastama kõigis kolmes vaatamänguliigis. Samuti olen ma veendunud, et lavastaja põhikoht on teatris, kust ta teeb suuremaid ja väiksemaid ekskursse kinosse ja TV-sse. Seda mitte ainult sellepärast, et teater on neist kolmest kõige vähem riiklik ja industriaalne. Teater on minu jaoks kinost ja TV-st palju ausam ja meie päevadele ja tükkideks kärisenud maailmale hoopis vajalikum.

On siiski üks reaalne põhjus, mis mind siin Tallinnas kinni hoiab. Ja nimelt – minu positsioon televisioonis ja filmis on üpris ebakindel. Kaldun arvama, et kui ma praegu lõplikult teatrisse ära tuleksin, hingaksid nii mõnedki kergendatult ja vaevalt et mulle erilisi võimalusi jääks. Ma loodan ja vist mitte päris põhjendamatult, et kui ma teen ära need kolm filmi, mis mul ees seisavad, pluss paar telavastust,⁴³ siis muutun ma mingiks vistrikuliseks protsessiks siin eesti televisioonis ja telefilmis, mis on küll ebameeldiv, aga millega ollakse harjunud. Inimesed – ja eriti ülemused harjuvad ju lõppeks kõigega, peaasi et ei oleks uusi inimesi, uusi talente. Uusi mõtteid võib ju vahel olla, aga nad peavad tingimata tulema inimestelt, kelle olemasolu paratamatusega ollakse harjutud.

2. Meie (st. eelkõige Mati Undi, Jaan Toominga, Kuno Otsuse ja minu) kohtumiste alatiseks ja peamiseks arutlusobjektiks on olnud ja jääb „Vanemuine“ ja tema tulevik. Ma arvan, et me oleme

8/17 Lugupeetud Kaarel Ird.
Hermaküla poiss on siinpool.
On veidi üle kolme aasta mööda läinud sellest ajast, kui ma küllaltki alatult „Vanemuisest“ ära tulin. (Tegelikult küll kaks, sest üks kulus teatavasti riigikaitseks ära.) Teatrist lahkumisel (ja ka hiljem) ma kinnitasin korduvalt nii Teile kui Kaidule, et aasta kolme pärast olen ma tagasi. Nüüd on see aeg kätte jõudnud, mina loodan edasi Eesti Televisioonis ja mõnesugune moraalne kohus tingibki käesoleva kirja Teile.
1. Põhjuseks, miks ma teatrist jalga lasin, ütlesin olevat huvi kino- ja televisioonitegemise vastu. Nii see ka tõesti oli. Ja on ka praegu. Kahjuks ei ole mul pisematki alust väita, et ma ühel või teisel alal oleksin midagi suutnud korda saata ja seega õigustanud enda kui Teie õpilase tegutsemist eesti TV-s ja kinos. Vabanduseks on muidugi nendel aladel valitsev mitte just eriti kunstisõbralik õhkkond. Minu ainuke võit on puht-isiklikku, puht-moraalset laadi. Ma nimelt tunnen end enam-vähem valmis olema telavastusi tegema ja peaaegu et vist ka kino. Täpsemalt – mul ei ole enam väga palju kino- või TV-tüki tegemisel tegutseda teise signaalsüsteemiga, võin tihtipeale üle minna esimesele. Seda ma loen võiduks. Seda ma loen ka Teilt saadud teatriõpetuse üheks kõige olulisemaks osaks: teatritegemine peab [olema] nii igapäevaselt, igahetkeliselt veres ja ajus tunnetatav (või juba mittetunnetatav, kui soovite) nagu hingamine, söömine jne.

Hermaküla kiri Irdile 3. dets. [1969]. EKLA, f. 307, m. 12: 34, l. 8/17

⁴³ Hermaküla lahkus ETV-st töölt jaanuaris 1971, s. t. pisut rohkem kui aasta pärast selle kirja kirjutamist. Sel ajavahemikul tegi ta mõned telavastused, aastal 1971 valmis telefilm „Säärane Ird ehk 100 aastat „Vanemuise“ teatrit“.

vähemalt osaliselt endale suutnud ette kujutada neid raskusi, mis „Vanemuist” ees ootavad. Midagi ootamatut nendes raskustes muidugi ei ole, sest lõppude-lõpuks ja kõigepealt on teater elavorganism, kelle eksistents on nii või teisiti ajas piiratud. Tulevaste raskuste eripära tuleb aga minu arvates kahest asjaolust. Esiteks, „Vanemuine” on tavalisest teatrist palju palju keerulisem. Ja teiseks, selle keerulise ja kalli aparraadi süda, aju ja veresooneid on tehtud ühest inimesest – Kaarel Irdist. (See on juba midagi hoopis erilist, sest enamasti piirdub peanäitejuht aju-funktsiooniga.) Need kaks asjaolu viitavad võimalusele, et niipea kui Kaarel Ird ükskõik kus ja millal järgi annab aastatele ja aastate lõpmatule väsimusele, ootab teatrit ees üsna põhjalik kokkuvarisemine. Seda on võimalik vältida ainult ühel juhul: kuuekümnene Ird asendada kolmekümnesega. Jättes selle võimaluse vaagimise siinkohal kõrvale ja arvesse võttes asjaolu, et taolisi inimesi nagu Teie sünnib üldse väga vähe (rääkimata Eestimaast), on üsna ilmne, et „Vanemuise” sujuv üleminek ühelt etapilt teisele on pehmelt öeldes ebatõenäoline. Küsimus on ilmselt kokkuvarisemise ajalistes piirides ja ulatuses. Jääb üle uskuda, loota (ja teha kõik selle usu ja lootuse nimel, mis iganes me suudame), et teatri varjusurm ei kestaks nii pikka aega nagu viimane kord (st. Menningust Irdini).⁴⁴ Ei kahtle me keegi Teie sõnades, et teatrit peab juhtima üks inimene. Küsimus on ainult selles, mis teha siis, kui seda inimest parajasti ei ole. Ühesõnaga, nendel rasketel tulevastel aegadel, mis eks vist osalt on juba peale alanud, on meie siiras soov olla Teile ja „Vanemuisele” abiks niipalju kui vähegi võimalik. Ma loodan, et me oleme suutnud aru saada ka sellest, et see on meie kohus meie rahva ees. Ma julgen kinnitada, et keegi meist ei taha „Vanemuist” mingil kombel lõhkuda või teda eksperimentaalteatriks muuta. Meie ainuke tõsine eesmärk teatritegemisel on säilitada „Vanemuine” sellisena, nagu ta juba mitmeid aastaid on olnud.⁴⁵

Üsna pea me palume Teid ära kuulata mõningad konkreetsed meiepoolsed ettepanekud. Ma olen kindel, et Te saate minust õigesti aru. Me ei trügi pumba juurde ega ürita võimupööret (nagu mõned kadunud suured näitlejad).⁴⁶ Me tahame lihtsalt oma rohelistvõitu südamed „Vanemuisesse” siirdistutada.

Vahemärkusena niipalju, et ma ei usu, et minu ja Jaan Toominga teatripüüdlused ühte langevad. Seejuures usun ma loomulikult väga Toomingasse ja sellesse, mida ta teeb. Ma usun ka, et me suudame temaga teineteist mõista üsna hea tüki aja jooksul ja kui jumal annab, siis veel edaspidigi. Nii tahaksime me kolmekesi – Tooming, Unt, Hermaküla – Teile toeks ja abiks olla kõiges selles, mis on seotud sõnalavastustega „Vanemuises”. Me usume, et Kuno Otsus oleks Teile samavõrra abiks ja toeks kõiges, mis ooperit puudutab. Balletiga on ju asi korras ja operett ei tohiks eriline probleem olla. Ka tahame me jõudumööda näitejuhi kui organisatori ja äriinimese funktsiooni täita. Poliitikat me ilmselt keegi teha ei oska ja see on väga tõsine puudujääk. Jääb üle loota, et Te meile selles osas vähemalt teoreetilise ettevalmistuse annate.

Nüüd konkreetset minust endast. Lähema kahe hooaja jooksul (s. o. 69/70 ja 70/71) on minu isiklikuks unistuseks jaotada oma aeg ja tegemised teatri ning kino–TV vahel pooleks. Kui viimast poolt on vaja kärpida, siis ma loomulikult teen seda. Selle aja jooksul peaks minu positsioon kinos ja TV-s nii või teisiti olema selgunud (st. ukseid kas jäävad lahti või on lõplikult kinni) ja ma võiksin lõplikult teatrisse üle tulla.

⁴⁴ Karl Menning (1874–1941) juhtis Vanemuise teatrit aastail 1906–1914. Menning, kes oli Vanemuisest teinud tugeva ansambliteatri, sunniti lahkuma eeskätt Vanemuise Seltsi operetti ja kergemaid jante eelistava tiiva eestvõttel. Protestiks lahkus Vanemuisest koos Menninguga märkimisväärne osa draamatrupist. Menninguperioodile järgneval ajal oli teater tööpoolest pikemat aega madalseisus ja aeg-ajalt kõneles arvustus ka kriisist. Leidmaks lahendust juba häirivaks muutuvale kriisile, loodi 1934. aastal Tartu Draamateatri Selts ja selle juurde stuudio. 1930. aastate lõpuks oli aga olukord paranenud, nii et polnud põhjust enam kriisist rääkida ega ka stuudio lõpetanutele uut teatrit asutada. Samas on selge, et 1940. aasta ja Irdi saamine Vanemuise etteotsa, samuti sõjajärgsed aastad, ei muutnud teatrit paremaks. Kui Hermaküla kirjutab „Menningust Irdini”, siis võib see esmapilgul näida ehk meelitamisena, kuid teisalt tuleb tõdeda, et teatrijuhina pole Menningu ja Irdi vahelisel perioodil olnud kedagi, kes oleks teatrile suutnud sedavõrd oma näo anda.

⁴⁵ Siin annab Hermaküla selgelt mõista, et noorte ideaaliks on just selline teater, kus eksisteerivad kõrvuti väga erinevad laadid, s. t. Irdi–Kaidu konservatiivsemate lavastuste kõrval noorte lavastajate tinglikum ja eksperimenteerivam teatrilad.

⁴⁶ Vihje Jaan Saulile (1936–1966), kes hakkas Irdi vastu mässama ning mitmele poole (sh. Moskvasse partei keskkomiteesse) kaebekirju saatma. Järgnes Irdi-aegse Vanemuise suurim kriis 1964. aasta kevadel.

Käesoleval hooajal jääks kaup nii nagu me kokku leppisime. Majakovski “Lendu” koos Toomingaga, Ameerika-lugu (täiendatud-parandatud Lattik) ja L. Andrejev (kevad).⁴⁷

70/71 hooajal tahaksin ma teha samuti kolm lavastust, kui see võimalik on (st. teatri poolt). Pakuksin välja Strindbergi “Surmatantsu” ja muinasjutu lastele.⁴⁸ Kolmandat ei oska praegu öelda.

Vabandage nii segase kirja pärast.

Hermaküla.

3. dets. [1969]

Tallinnas

Kallis Kaarel Ird

Kirjutasin küll Villerile,⁴⁹ aga igaks juhuks puhtast hirmust tulitan Teid veel isiklikult ka. Tahaksin nimelt tööle hakata 13ndal augustil ja hooaja alguseks kohe valmis teha lastele Kunksmoori⁵⁰ (mängivad Orlova, Tepandi, Hermaküla ja veel paar, ükskõik kes vabad on) ja Valge laeva,⁵¹ aga selleks on väga vaja Anderit. Siit tulebki see palve – kui Soolaleivapidu⁵² läheb pikale ringreisile, äkki saab Anderi ära asendada.

Ma tunnen, et kui ma seda õnnetut Valget laeva kohe sügisel ära ei tee, siis ta jääbki, aga ma olen ta kallal kõik kokku tööd teinud juba üsna mitu kuud.

Ja veel üks palve, päris isiklik, tahaksin pärast sõjaväge⁵³ teha tutvumisreisi Leedumaal, aga mul ei ole raha (ikka selle kuradi sõjaväe pärast). Palusin Teatriühingu käest, Päiel⁵⁴ vastas, et tema vastu ei ole kui Ird ja Krinal⁵⁵ nõus on. Ja sellepärast oleks mul kangesti hea meel, kui Te nõus oleksite ja Krinali ka nõusse saaksite (Krinalile ma ka kirjutasin). Reis Leedumaale oleks siis huvi-õppereis, et lähemat kontakti saada Leedu teatritegijatega⁵⁶ ja folklooriga. Inimene peab ennast harima, aga haridus maksab raha. Ja veel viimane tungiv palve – ärge võtke mult ka järgmisel hooajal mitte korrakski ära Orlovat ja Tepandit, seda on väga vaja, uskuge mind, et meist saab asja, Ullikene⁵⁷ oli alles algus.

Ja stuudio tahaks ka ikka sügisel teha, Päielile kirjutasin sellest. Umbes kümmekond inimest tahaks sinna stuudiosse.⁵⁸

Vabandan tulitamise pärast ja palju kõike head

Hermaküla

[1973]

⁴⁷ Neist plaanidest realiseerus vaid L. Andrejevi „Sina, kes sa saad kõrvakiile” lavastus, seegi alles järgmisel hooajal.

⁴⁸ Needki plaanid nihkusid pisut edasi, kuid said siiski teoks: A. Strindbergi „Surmatants” jõudis lavale 1972. aastal, Hermaküla kompositsioon eesti muinasjuttudest „Üks ullike läks rändama” 1973. aastal.

⁴⁹ Jaak Viller oli tollal Vanemuise korraldajadirektor.

⁵⁰ Aino Perviku „Kunksmoori” ainetel loodud lavalugu „Emmeliina” jõudis Vanemuises lavale 1974. aastal.

⁵¹ Tšõngõz Aitmatovi „Valge laeva” instseneeris Hermaküla palvel Vaino Vahing, 1973. aasta septembris-oktoobris toimusid Vanemuise väikese maja ovaalsaalis proovid, kuid lavastus jäi lõpetamata ega jõudnudki vaatajate ette. Vt. ka V. Vahing. Päevaamat. I, Vagabund, Tallinn, 2006, lk. 318–322.

⁵² Kulno Süvalepa näidend ja lavastus, esietendus Vanemuises 10. märtsil 1973.

⁵³ 1973. aasta kevadel käis Hermaküla sõjaväelistel kordusõppustel.

⁵⁴ Ants Päiel oli tollane ETÜ tegevjuht.

⁵⁵ Maimu Krinal oli Vanemuise ametiühingu esimees, kel oli igasuguste tuusikute, toetuste jms. jagamisel otsustav hää.

⁵⁶ Leedu 1960.–1970. aastate noor režii sarnanes oma otsingutelt mõnes mõttes Eesti teatriuudendusega ning äratas üldist huvi ja tähelepanu nii publiku kui ka kriitikute hulgas.

⁵⁷ „Üks ullike läks rändama”, vt. ka viide 48.

⁵⁸ Hermaküla stuudio alustas tegevust 1974. aastal. Stuudio tuntuimad kasvandikud on Hannes Kaljujärvi, Jüri Lumiste, Helje Soosalu, Peeter Kollom, Tiit Luts, Anne Valge jt.

Lp. sm. Kaarel Ird

Kuuldused selle kohta, et ma kavatsen loobuda Indreku⁵⁹ mängimisest ainult sellepärast, et see mulle ei meeldi, on enam kui alusetud (nagu kõikvõimalikud kuulujutud ikka on). Niipalju ma teatri kirjutatud ja kirjutamata seadusi ikka tunnen. Küll oli meil Toomingaga umbes kuu aega tagasi – nädalat kaks enne esietendust – põhimõtteliselt kokku lepitud, et sügisel hakkab tema mängima.⁶⁰ Mul ei oleks midagi selle vastu, kui see nii oleks, kui ei, tuleb loomulikult lõuad pidada ja edasi teenida. Ma usun ka, et kogu tükile oleks see kasulik, sest minu meelest on antud Indrek n.ö. mängiva treeneri osa – kui hokiterminoloogiat kasutada. Kas mina mängin hästi või halvasti, sel siinkohal suurt tähtsust ei ole – niipalju kui mina sellest kõigest aru saan. Ka mingid preemiad⁶¹ ei puutu loomulikult asjasse. Sellistest lapsikustest sain mitu aastat tagasi üle.

Annan endale aru, et minu kangelastegude eest 3. juunil oleksite võinud mind ka silma pilgutamata vallandada⁶² – ja mul ei oleks olnud õigust piuksugi teha. 5. juuni etendust ei saanud ma tõepoolest mängida, kuna ma jäin ilma oma esimesest hambast (st. proteesist, mida ma kasutan juba Inimese tragöödia aegadest saadik⁶³). Seesama õnnetu protees, ilma milleta ma tõesti mängida ei saa, oli juba kolmanda hommikul ülimalt kriitilises seisundis – võib-olla oleks etenduse vastu pidanud, võib-olla ei. Tänu vastutulelikkudele ja teatrit armastavatele hambatohtritele peaks uus protees reedel, s.o. homme valmis saama – nii et kõik etendused, mis sel suvel on jäänud, võivad minu poolt toimuda.

See olekski kõik.

P. S. Oleksin Teile ülimalt tänulik, kui Te saaksite mind enne hooaja lõppu audientsile võtta. Mul on kogunenud minu jaoks väga tähtsaid asju, mis iseendastki mõista olenevad Teist.

Evald Hermaküla

[1978]

Tiina Saluvere

(1960)

Lõpetanud Tartu ülikooli eesti filoloogina 1985. aastal. Töötanud 1985–1989 Vanemuise teatris toimetajana, 1989. aastast tänaseni Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis toimetaja. 2007. aastast TÜ teatriteaduse doktorant. Uurimishuvide keskmes on Eesti teatri ajalugu, eeskätt Nõukogude perioodi teatrilugu ja kultuuripoliitika.

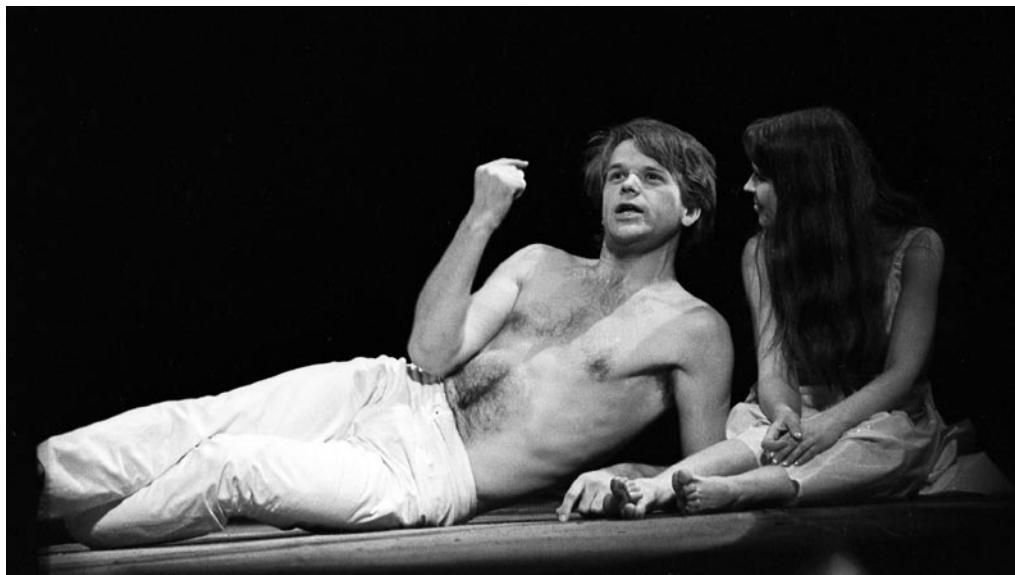
⁵⁹ Evald Hermaküla mängis Indrekut Jaan Toominga lavastuses „Tõde ja õigus” (esietendus 21.05.1978).

⁶⁰ Hiljem mängiski Indreku rolli Jaan Tooming, kuid mitte siiski veel kohe. 1979. aasta detsembris toimunud konverentsi „Noor režii. Tendentsid, saavutused, probleemid” etenduste programmi kuulus ka „Tõde ja õigus”. Moskva teatrikriitik Natalja Krõmova analüüsis oma sõnavõtus Hermaküla osatäitmist üsna teravalt ja kriitiliselt.

⁶¹ Indreku rolli mängimise eest sai Hermaküla ETÜ III järgu preemia.

⁶² 30. maist 4. juunini 1978 peeti Tallinnas Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ja ENSV Teatriühingu poolt korraldatud A. H. Tammsaare 100. sünniaastapäevale pühendatud vabariiklikku teatrifestivali. Programm oli esinduslik ja kohal olid üleliiduliste väljaannete esindajad, teatriteadlased ja -kriitikud mitmelt poolt N. Liidust. 3. juunil toimus festivali raames Vanemuise „Tõe ja õiguse” etendus, kuid üks peaosatäitjaid, Evald Hermaküla, ei ilmunud kohale. Lavastaja Tooming astus Indreku rollis üles eksprompt. Tõenäoliselt sai just see seik määravaks Toominga ja Hermaküla suhete jähenemisel. Jaan Tooming on sellele osutanud oma kirjutises „Evald Hermakülalt, endast ja muust. Hilinemisega tema 60. sünnipäevaks”: „Siis mängisid Sa minu / juures Indrekut „Tões ja õiguses” / ning vaikisin mina. / Kõik läks ladusalt, kuni kord Tallinnas / Sa loobusid... / Ja kui hiljem hakkasime proove / tegema Pirandello „Heinrich IV”-ga, / loobusin mina. / Meie teed läksid lahku.” (Sirp, 08.02.2002)

⁶³ S.t. 1970. aastate algusest. Imre Madáchi „Inimese tragöödia” lavastas Epp Kaidu 1971. aastal, peaosil (Adam-Eeva-Lucifer) mängisid Evald Hermaküla, Raine Loo ja Jaan Tooming.

Stseen I. Madáchi näidendist „Inimese tragöödia”
teatris Vanemuine. Eva – Kais Adlas ja Adam –
Evald Hermaküla. Tartu, 1971.
Foto: O. Vihandi. EFA 0-153946

Stseen Jaan Toominga „Tõe ja õiguse”
lavastusest 1978. aastal. Pearu –
Ants Ander, Andres – Lembit Eelmäe,
Mari – Herta Elviste, Karin – Raine Loo,
Indrek – Evald Hermaküla, Krõõt –
Anne Maasik.
EKLA fk. B-182: 37